

DE LANDEN VAN HET MIDDEN

Mon Detrez: *Centraal-Europa*

door Kris Van Heuckelom

De vraag waar het midden van Europa ligt is wellicht even onoplosbaar als de vraag waar de grenzen van Europa liggen. Zoals de Leuvense politoloog Peter Vermeersch opmerkte in 2004 — toen de Europese Unie uitgebreid werd met acht voormalige Oostbloklanden — bevinden zich her en der op het Europese vasteland (gaande van Frankrijk en Duitsland over Polen en Tsjechië tot Oekraïne) plaatsen die in de loop der tijden tot het geografische midden van het continent werden uitgeroepen. Het recentste middelpunt werd in de jaren negentig geclaimd door Litouwen, in een bosrijk gebied niet ver van de hoofdstad Vilnius. Het spreekt voor zich dat achter dergelijke, niet van retoriek gespeende aanspraken allerhande motieven en belangen schuilgaan, niet zelden van geopolitieke aard.

Het vaak problematische karakter van dergelijke geografische noemers komt ook aan bod in *Centraal-Europa: een geschiedenis*, het lijvige boekwerk dat de Gentse hoogleraar Raymond Detrez dit voorjaar publiceerde, enkele maanden voor zijn afscheid van de afdeling slavistiek van de Universiteit Gent. Met eerdere studies over Zuidoost-Europa (Detrez is vooral bekend als Balkanspecialist) en Rusland (met name het in 2008 verschenen *Rusland: een geschiedenis*) zou je kunnen zeggen dat Detrez de voorbije twee decennia een flink deel van het Europese continent historigrafisch geëxploreerd heeft. Dat een deel van deze boeken een concrete uitloper zijn van 's mans goed gevulde onderwijsopdracht als Oost-Europakundige, daar valt ook bij het lezen van *Centraal-Europa: een geschiedenis* moeilijk naast te kijken.

Deels vanuit didactische overwegingen biedt Detrez in het boek een overzicht van de vervlochten geschiedenis van negen Europese landen, met name Polen, Tsjechië, Slowakije, Hongarije, Slovenië, Kroatië en de Baltische staten Estland, Letland en Litouwen. In weerwil van de pogingen van een aantal bekende intellectuelen uit het voormalige Oostblok (Milan Kundera op kop) om de *differentia specifica* van de Centraal-Europese regio

te vatten, hoedt Detrez zich echter voor de valkuilen van een al te essentialistische benadering en gaat hij eerder pragmatisch te werk. Hij tracht daarbij het midden te houden tussen een overkoepelende benadering van de regio en de nodige aandacht voor specifieke ontwikkelingen in de diverse subregio's. Dat dit een moeilijke evenwichtsoefening is die niet voor elke historische periode even goed vol te houden is, hoeft geen betoog. Gezien hun grote rol in de staatkundige geschiedenis van de regio gaat de meeste aandacht bovendien naar Polen, Tsjechië en Hongarije.

Na een inleidende geografische, etnische en taalkundige excursie door het Centraal-Europese territorium verschuift Detrez de aandacht naar de vroege middeleeuwen en biedt hij een inkijk in de relatief late vorming van de eerste Slavische vorstendommen (een historisch gegeven dat hij in verband brengt met de aanhoudende bemoeizucht van Duitse zijde). De Duitse aanwezigheid in de regio — hetzij via politieke en militaire inmenging, hetzij via migratiestromen — zal eeuwenlang een factor van betekenis blijven in de ontwikkeling van de regio. Ook als in de nasleep van de kerstening de eerste lokale dynastieën vorm krijgen (de Piasten in Polen, de Arpads in Hongarije en de Premysliden in Tsjechië) houden de Duitse vorsten een stevige vinger in de pap. Een ander aandachtspunt van Detrez is de specifieke politieke, militaire en socio-economische organisatie van deze vroege Centraal-Europese vorstendommen. Na deze eerste periode van staatsvorming volgt een periode van verbrokkeling en langdurige dynastieke crisis. Een nieuw tijdperk wordt pas ingeluid in de late middeleeuwen, met de intrede van nieuwe vorstenhuizen in de drie betrokken landen (de Luxemburgers, de Angevijnen en de Jagiellonen).

Op het einde van de vijftiende eeuw ziet het er even naar uit dat met de intrede van de Jagiellonendynastie in Tsjechië en Hongarije een flink deel van het toenmalige Europa in Pools-Litouwse handen zou komen. Na de vroegtijdige dood van de kinderloze Ludvik I in 1526 gaan deze gebieden echter over in de handen van diens Habsburgse schoon-

broer Ferdinand (de broer van Karel V). Vanaf dat ogenblik tot aan de Eerste Wereldoorlog zal de geschiedenis van Centraal-Europa in belangrijke mate samenlopen met de ontwikkeling van het Oostenrijks-Habsburgse rijk. In hoofdstuk vijf tot en met negen volgt Detrez' boek daarom een tweeledig traject: enerzijds de verdere ontwikkeling van het Habsburgse rijk tot aan de Eerste Wereldoorlog, anderzijds de lotgevallen van de Pools-Litouwse Adelsrepubliek, met de delingen op het einde van de achttiende eeuw als trieste uitloper.

In diezelfde periode (d.w.z. bij het begin van de Nieuwe Tijd) krijgt, aldus Detrez, ook een andere tweespalt in Europa vorm. In tegenstelling tot het door steden gedomineerde westen van Europa blijft Centraal-Europa in sterke mate een agrarisch en weinig verstedelijkt gebied, met een veeleer beperkte burgerij (vaak van Duitse origine), een omvangrijke, maar onvrije boerenstand en een adel die de economische en politieke macht steeds meer naar zich toetrekt. Omdat weinig of niet geïnvesteerd wordt in niet-agrarische economische activiteiten, wordt de regio in toenemende mate economisch afhankelijk van West-Europa (als primaire afzetmarkt voor landbouwproducten). De achterstand en afhankelijkheid worden nog groter en problematischer in de nasleep van de Industriële Revolutie, die — enkele regio's zoals Tsjechië en Silezië niet te na gesproken — met aanzienlijke vertraging ingang vindt in Centraal-Europa. In het geval van Polen heeft de kwalijke politieke en economische dominantie van (de bovenlaag van) de adel overigens ook een grote impact op de stabiliteit van het land, zeker als tsaristisch Rusland zich vanaf de achttiende eeuw steeds meer op het internationale toneel begint te roeren.

Een ander zeer lezenswaardig onderdeel van het boek betreft de geschiedenis van de Reformatie in de Centraal-Europese regio (met de hussietenbeweging als voorloper) en de politieke nasleep van de Contrareformatie (in het bijzonder de Dertigjarige Oorlog, die vooral voor de Tsjechische elite verregaande consequenties had). Detrez besteedt tevens de nodige aandacht aan het complexe

bestuurlijke systeem van het Habsburgse Rijk en de Oostenrijkse drang naar centralisering, die in de negentiende eeuw — de tijd van het nationaal reveil — tot toenemende strubbelingen zal leiden in het multinationale keizerrijk. Gezien de traditionele dominantie van de adel is een belangrijke opgave voor de opkomende nationale bewegingen dan ook het slechten van de grenzen tussen de verschillende sociale klassen, en met name het tegemoetkomen aan de ambities van de opkomende burgerij.

Het uiteenvallen van de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie (volgens sommigen de enige politieke constellatie die de 'kleine' Centraal-Europese volkeren de nodige bescherming kon bieden tegen Duits en Russisch expansionisme) leidt, aldus Detrez, tijdens het interbellum tot een vrij paradoxale situatie: diezelfde Centraal-Europese volkeren die tijdens de negentiende eeuw volop streefden naar zelfbeschikking, blijken in hun nieuw opgerichte staten zelf niet al te tolerant te zijn ten opzichte van etnische minderheden en raken vaak ook nog eens met elkaar gebrouilleerd. Zoals genoegzaam bekend maken Nazi-

Duitsland en de Sovjet-Unie in de aanloop naar en tijdens de Tweede Wereldoorlog handig gebruik van de politieke en economische malaise in de betrokken landen. Detrez sluit zijn relaas over de twintigste eeuw af met twee inzichtelijke hoofdstukken over de Tweede Wereldoorlog en de naoorlogse sovjetisering van de regio, alsook een korte epiloog die de recentste periode behandelt (in het bijzonder de uitbreiding van EU en NAVO).

Valt er op dit lijvige en deskundig geschreven boekwerk überhaupt iets aan te merken? Jammer (maar enigszins begrijpelijk) is het feit dat de cultuurhistorische ontwikkeling van de Centraal-Europese regio minder aandacht krijgt dan de politieke en sociaal-economische geschiedenis. Af en toe zou je ook verwachten dat de auteur wat meer een eigen standpunt inneemt. Detrez laat bijwijlen uiteraard zijn licht schijnen over historische debatten, controverses en markante gevallen van politieke recuperatie (bijvoorbeeld de vraag of de hussietenbeweging beschouwd kan worden als een voorloper van het Tsjechisch nationalisme). Dat het nationalisme-

onderzoek een van zijn specialiteiten is, blijkt ook uit het feit dat hij de bestaande theorievorming rond nationalisme met veel kennis van zaken in zijn bespreking van de Centraal-Europese casus betreft. Daar staat tegenover dat hij zich in andere gevallen veeleer op de vlakte houdt (bijvoorbeeld als hij verwijst naar het door Poolse historici geopperde verband tussen de Poolse Novemberopstand van 1830 en de Belgische onafhankelijkheid). Daarnaast zou je in een geschiedenis van Centraal-Europa verwachten ook een en ander te lezen over het Duitse *Mitteuropa*-concept zoals dat in de loop van de negentiende eeuw en bij het begin van de twintigste eeuw vorm kreeg. En tot slot — ook al is het boek verzorgd en met een absoluut minimum aan tik- en spelfouten uitgegeven — misschien nog een tip voor de wellicht al te ijverige eindredacteuren van de uitgeverij: een beperkende bijvoeglijke bijzin begint nooit met een komma!

Mon Detrez: *Centraal-Europa*, Houtekiet Antwerpen, 2013, 502 p., ill. € 22,5. ISBN 9789089242259
Distributie: Linkeroever Uitgevers

903 / OOST-EUROPA

HET VERHAAL VAN DE BESLISSERS

Christopher Clark: Slaapwandelaars

door Gunter Bousset

De honderdste verjaardag van de Eerste Wereldoorlog zal in Vlaanderen veel aandacht krijgen. Onder de headline '100 jaar Grote Oorlog' zullen tientallen activiteiten worden opgezet die Vlaanderen op de kaart moeten zetten als internationale topbestemming voor vredestoeristen. De Vlaamse overheid trekt een budget van vijftien miljoen euro uit voor infrastructuurprojecten en vijf miljoen euro voor evenementen in het kader van de Eerste Wereldoorlog. Historici zoals Bruno De Wever en Rudi Van Doorslaer plaatsen ernstige kanttekeningen bij het thema 'vrede' als missionstatement. In een interview in *Knack* (Wat de Vlaamse regering wil doen met WO I, doet ons vrezen voor het ergste (13.02.2013)) stellen ze de zaken op scherp: 'Als je echt iets te vertellen wilt hebben aan de jongere generaties, dan kun je je niet beperken tot het overnemen van de mythes van de vorige

eeuw. Zeker niet voor een herdenking die zo duur zal zijn als die van de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen.' Zij waarschuwen voor een 'toeristische' recuperatie van de herdenking en pleiten voor ernstig wetenschap-

pelijk onderzoek. De Tweede Wereldoorlog is tot nu toe veel grondiger bestudeerd dan de Eerste. In ons land kreeg vooral de schitterende studie *De Grote Oorlog* van Sophie De Schaepdrijver uit 1997 ook aandacht bij een breder publiek. De Eerste Wereldoorlog wordt traditioneel beschouwd als de oorlog waarmee alle ellende in Europa begon en die de basis legde voor de Tweede Wereldoorlog. De Amerikaanse historicus Fritz Stern drukt het zo uit: 'Het was de eerste calamiteit van de twintigste eeuw, waaraan alle andere calamiteiten zijn ontsproten'. Steeds meer historici schenken echter aandacht aan de brede context en aan de tijdgeest waarin die oorlog ontstond. De Let Modris Eksteins koppelde in zijn magistrale *Lenteriten* uit 1989 politiek aan cultuur en het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog aan het modernisme, het vitalisme en het futurisme. De oorlog kwam niet uit het niets, maar droeg een zekere 'onvermijdelijkheid' in zich. Die vroegtwintigste-

